

ADVOCATUS DIABOLI

ION MILITARU*

I. La scurtă vreme după moartea lui Emil Cioran, în 1995, postul de radio France Culture a transmis emisiunea *Itinerariile lui Cioran*, moderată de către Alain Fienkielkraut, avându-i ca invitați pe Pierre-Yves Boissau, specialist în literatură comparată la Toulouse, doctorand cu o lucrare despre Emil Cioran, și pe Gabriel Liiceanu. Dezbaterea a fost transmisă pe 18 noiembrie 1995¹.

Tema dezbaterii: *Itinerariile lui Cioran*. Nu cunoaștem circumstanțele pregătirii discuției: cine a inițiat-o, cui se datorează tema și nici alegerea invitaților. *Itinerariile lui Cioran* trimite însă, în chip imediat, la biografia personajului și antrenarea sa în istorie. Abia dacă este de așteptat, cu un asemenea titlu, ca discuția să aducă în față și opera. *Itinerariul / itinerariile* privesc personaje, nu idei. Și pentru că este vorba despre Cioran, nu va fi nicio surpriză ca în *Itinerariile* sale să fie întâlnit exact ceea ce piața publică a timpului impunea. Este vorba despre angajamentul legionar al acestuia din anii 1930.

Fiind vorba, așadar, despre *itinerarii*, discuția se va complica făcând loc unui oarecare număr și complicațiilor aduse de pluralitatea acestuia. Cioran nu a avut și nu a urmat un singur itinerariu, fie acesta legionar. Au existat mai multe, care s-au amestecat, au interferat, s-au ascuns unele pe altele, s-au generat și fertilizat reciproc până la nerecunoaștere. Teza a fost una simplă: a existat un singur itinerariu al lui Cioran: cel dictat de implicarea sa în mișcarea legionară. În rest, cele care au urmat odată cu stabilirea acestuia în Franța au fost itinerarii de travestire, de ascundere, de ștergere a urmei, *itinerarii-palimpsest*.

Ceea ce a fost ciudat în cadrul emisiunii este felul în care moderatorul, Alain Fienkielkraut, a cedat unei astfel de direcții. Deși nu era nimic prestabilit, cel care a condus discuția nu a fost nici Alain Fienkielkraut – filosof minunat, de altfel – și nici Gabriel Liiceanu, mai în vârstă și, categoric, cu mai multă experiență decât mai-tânărul, mult mai tânărul Pierre-Yves Boissau. Și totuși, cursul discuției a fost condus de acesta din urmă.

* Cercetător științific I, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: militarui_1@yahoo.com

¹ Întreaga emisiune va fi transcrisă în volum: E. Cioran, *Țara mea*, București, Editura Humanitas, 1996. Lucrarea cuprinde textul inedit al lui Cioran, plus dezbaterea de la France Culture, din data de 18 noiembrie 1995.

Ceea ce a urmat a fost un exercițiu de defensivă: nu, Cioran nu a rămas captivul unei poziții de tinerețe, a dezavuat-o constant în mărturisiri publice și texte livrești. Se poate întocmi chiar un dosar al apostaziei. Numai că tânărul Pierre-Yves Boissau nu a fost convins nici de către Alain Fienkielkraut, nici de către Gabriel Liiceanu, ale cărui pledoarii le găsește – evident în chip fals – *stupide*. El a fost câștigătorul din moment ce primii nu au reușit să aducă în centrul discuției opera și nu biografia, așa cum reușește cel din urmă. Nu a fost un final fericit pentru interpretarea lui Cioran.

Nici pentru tânărul doctorand combativ câștigul nu a fost cine știe ce. A obține dintr-o astfel de gândire un rezultat de felul acesta este aproape inutil. La ce folosește analiza unei filosofii când aceasta se dovedește a nu fi decât escamotarea unei biografii, a unui episod regretabil din aceasta? Că întreaga operă a lui Cioran, versantul francez al gândirii sale – și cel mai valoros, după opinia noastră –, nu este altceva decât un palimpsest, un decor prin care opera sa românească – de tinerețe și, cumva, mai săracă – este ascunsă, ștersă și distrusă?

Nu credem că doctorandul francez avea cunoștință despre același lucru spus de către un filosof și estetician român, Ion Ianoși, care, mai înainte, remarcase ceva asemănător: despărțirea lui Cioran de limba română echivala cu o încercare de *ștergere a urmelor*².

Dincolo însă de toate acestea: de turnura discuției, de rezultatul ambiguu și personal, există o caracterizare a gândirii lui Cioran venită din partea aceluiași personaj combativ și recalcitrant: Pierre-Yves Boissau. Caracterizarea poate fi numită interesantă, însă este mai mult decât atât.

Către finalul emisiunii, destul de școlăresc, Alain Fienkielkraut întreabă dacă opera lui Cioran, în rând cu a oricărui scriitor sau filosof, mă ajută să gândesc mai bine lumea, *să mă lecuiesc, eventual, de anumite iluzii, să trec dincolo de aparențe, să înțeleg; când citesc sunt animat de dorința de a înțelege, iar atunci /.../ problema biografiei e neapărat secundă: mă poate edifica asupra intențiilor autorului etc., dar nu mă edifică asupra felului în care mă ajută să gândesc. Vi se pare un criteriu legitim?*³

Răspunsul lui Pierre-Yves Boissau este foarte interesant, orientând însă discuția către un orizont cu totul altul, mult mai fecund decât cel în care s-a întâmplat să se petreacă: *Sunt absolut de acord cu dumneavoastră. Ne ajută să gândim și este operă stimulativă fiindcă este mefistofelică.* (s.n. I. M).

Cu siguranță, este mult mai simplu să te referi la biografia lui Cioran – la viața sa, la eventuale evenimente cu profil mai pronunțat, să înregistrezi data nașterii și data morții – decât la biografia ideii. De altfel, viața oricărui scriitor se așează mai lesne în canoanele biografiei, în consemnarea scriptică sau orală a acesteia.

² Ion Ianoși, *Idei inoportune*, București, Editura Cartea Românească, 1995, pp.120-122.

³ Alain Fienkielkraut, *op. cit.*, p. 76.

Pe scurt, istoria literară lasă destul de clar să se întrevadă aspectele facile ale obiectului său și, nu întâmplător – pentru a compensa ceva din aceste caractere ale sale – se asociază cu teoria, devenind *istorie și teorie literară*. Poate, însă, că tânărul doctorand francez a înaintat, ceva mai încolo – odată încheiată discuția – pe terenul cerut de logica întrepătrunderii celor două, și afirmația sa, plină de promisiuni, a devenit ceva care să merite a fi povestită în termeni de biografie.

*

Într-o convorbire privată, consemnată de François Fejtő⁴, acesta povestește cum, discutând despre *Faust* al lui Goethe și *Tragedia omului* a lui Madách Imre, Emil Cioran face o scurtă, dar semnificativă referire la diavol: *În Faust, diavolul este slujitorul lui Dumnezeu. Mă întreb uneori dacă nu e tocmai pe dos, dacă nu cumva Dumnezeu e slujitorul diavolului. Fiindcă dacă acceptăm că demonul, că diavolul guvernează lumea, totul se explică. Dacă însă Dumnezeu e cel care domnește, totul devine de neînțeles.*

Dacă diavolul guvernează lumea, totul se explică. Tot ce denunță Cioran: mizeria, oroarea, boala – întregul dosar la negativității sale, devin clare, de înțeles. Toate sunt compatibile cu un astfel de guvernământ și cu un astfel de personaj. Între ele există o compatibilitate de ordinul evidenței.

Atunci, însă, când întregul dosar, întreaga depoziție strânsă în cele zece-unsprezece cărți purtând semnătura lui Cioran au ca referent pe Dumnezeu, nimic nu mai este de înțeles. Între ce conține dosarul, filă cu filă, rău după rău, acuzație după acuzație, și Dumnezeu, nicio compatibilitate nu mai este de văzut. O astfel de lume nu poate fi înțeleasă cu un astfel de autor. Nu, hotărât, un astfel de Dumnezeu nu poate crea și susține o astfel de lume.

Cioran nu face decât să illustreze două lucruri: 1) să întocmească dosarul răului din lume în toate amănuntele sale și 2) să facă străvezie oroarea pentru ca un astfel de dosar să poată fi imputat lui Dumnezeu.

Un ușor dezechilibru pulsează însă în ecuația de aici: dacă dosarul lumii este complet (ceea ce nici nu este prea dificil de întocmit din moment ce lumea însăși este căzută și din moment ce la însăși izvoarele sale se vorbea despre pâinea care urma să fie cucerită cu sudoarea frunții), nu este la fel imaginea celui care nu poate fi congruent cu această ființă a lumii, imaginea lui Dumnezeu. Nu există un chip al lui Dumnezeu descris în termeni de dosar. Adică, păstrând acest lexic, dosarul său este incomplet. Chipul său este numit, ființa sa – doar presupusă, însă. În *Demiurgul cel rău*, carte în care ar fi de așteptat să găsim dosarul lui Dumnezeu, ceea ce se găsește, de fapt, este dosarul uneia și aceleiași lumi căzute.

⁴ François Fejtő, în: Emil Cioran, *Țara mea*, ed. cit., p. 94.

*

Poate că Cioran nu face altceva decât să insiste, într-o depoziție fără sfârșit, asupra acestei incongruențe dintre Dumnezeu și lume. Poate că, în termeni de înțelepciune populară, bate la porți deschise.

Răul din lume – care poate fi și un Rău al lumii! – nu are nevoie de dosare. În construirea evidenței sale nu este nevoie de argumente. De unde atunci îndârjirea neobosită a acestui periferic, a acestui barbar de la poalele Carpaților într-o chestiune atât de clasată, îndosariată și arhivată? De la trăirea experienței tuturor acestora, spune Cioran. Cu un astfel de răspuns, întrebarea încetează. Din nou, așa nu se câștigă nimic. De aceea, fertilă nu poate fi decât deschiderea dosarului, reluarea depoziției și refacerea unui traseu, fie și în variantă personală.

*

Indicarea Răului din lume, doctrinar, este o îndeletnicire a uzurpatorului, a celui care încearcă, în chip indirect, să distrugă tronul Celui preaînalt. Incapabil de înfruntare directă – cum ar putea fi aceasta este o chestiune de imaginație, în niciun caz de descriere brută a forței. Cum însă atunci? Prin ceea ce depășește forța, fiind altceva decât ea, și altfel. Totuși, ce fizionomie ar trebui să aibă? – diavolul procedează la înfruntarea indirectă: subminarea lumii, a creației. Subminarea lumii, sabotarea ei are, în finalul său, nu lumea ca atare, ci ființa Creatorului său, pe Dumnezeu.

Subminarea lumii, sabotarea ei, nici măcar acestea nu au aparența faptului ca atare. Nicăieri nu se petrece o înfruntare directă a lumii, poate cel mult în descrierile mistice de tip Jakob Boehme⁵. Cum atunci? Prin numirea Răului din ea, prin descrierea ororii, a mizeriei și nonsensului. A descrie non-sensul lumii, inutilitatea ei, este a intra în laboratorul nașterii sale și a-i incrimina temeiul.

Diavolul își deconspiră ființa în critica empirică și transcendentală a lumii, nu altfel. Acest debut se petrecuse deja la începuturi, când, prin avocații săi, ademenise partea feminină a omului infirmând cele spuse de Domnul cu privire la viață și la moarte.

Șarpele, cel dintâi avocat al diavolului, o ispitește pe Eva prin introducerea dubiului, a neîncrederii cu privire la ceea ce aceasta primise ca adevăr despre ființa lumii.

*

Emil Cioran nu are o doctrină. Dosarul lumii, întocmit de el, privește cazuistica lumii, inclusiv cazuistica transcendentă și transcendentală a acesteia.

⁵ Jakob Boehme, *Aurora sau despre răsăritul care se întrezărește*, traducere de Gheorghe I. Ciorogaru, studiu introductiv, note și revederea traducerii de Rodica Croitoru, București, Editura Științifică, 1993.

Ar fi fost el mai eficient și mai persuasiv în ceea ce spune – dar ce spune el dincolo de caz? – dacă ar fi făcut-o în forma organizată a unei doctrine? Sau eficiența mesajului este mai perversă – fiindcă este mai ispititoare! – în forma dezorganizată a gândirii libere de orice coerciție organizată ca ordine sau disciplină? Asupra acestui aspect este de presupus că nu se va ști niciodată cu siguranță.

Dar diavolul, de la a cărui strategie se inspiră, așa cum afirmă tânărul doctorand francez, are una? Nu, nu are nici el una. *Faust* al lui Goethe, adică diavolul prezent acolo nu expune nimic de felul unei strategii sau, mai bine zis, nu expune nimic de felul unei doctrine. O strategie, însă, există, Mefisto urmează consecvent un plan, se achită de întreaga disciplină pe care acesta o cere, fără să se abată cu nimic. Totuși, o doctrină nu există, și nici discuțiile sale cu Faust nu alunecă în direcția unei doctrine, iar o strategie nu este unul și același lucru cu o doctrină.

Dincolo însă de Goethe, al cărui diavol nu expune nimic de felul unei doctrine, așa ceva nu se găsește nici în alt dosar literar sau artistic. Nicăieri nu este de găsit doctrina, imaginea de ansamblu a rațiunilor pentru care acesta face ce face. De fiecare dată, la Goethe, de exemplu, ce face diavolul este urmărirea punctuală a obiectivelor sale. Nu întâmplător se vorbește despre *faptă*, în preludivul la *tragedia* lui Goethe (așa își numește Goethe piesa: *tragedie*, și poate acest lucru nu este lipsit de legătură cu faptul că tot ceea ce se petrece are doar dimensiunea faptei, nu viziunea doctrinei!).

II. *Advocatus diaboli* – poate funcționa un astfel de titlu în absența cunoașterii doctrinei celui în slujba căruia se află? Sintagma răspunde pozitiv. În tot cazul, puțini sunt între cei pe care angajatorul de aici poate miza așa cum o poate face cu Cioran.

A spune că acesta s-a achitat bine de sarcină, că a pledat convingător cauza, este, poate, prea puțin. Nu a rămas nimic din lume care să funcționeze, iar Creatorul acesteia s-a arătat deplorabil.

A lua lumea la bani mărunți a fost mereu una dintre tehnicile de succes ale subiectului în discuție. Mai dificil a fost a lua aceeași lume în operația financiară inversă. Propoziția de final pentru *Mărturisiri și anateme* este elocventă prin țintă: *Cât timp va mai exista un singur zeu în picioare, misiunea omului nu va fi încheiată*⁶.

*

A fi avocat, indiferent de client și indiferent de poziția acestuia în dialectica procesuală: apărare sau acuzare, presupune un preț. Angajatorul plătește întotdeauna pentru serviciile prestate. Care este aici prețul achitat? Ce

⁶ Emil Cioran, *Mărturisiri și anateme*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 187.

i-a revenit lui Cioran în urma lungii sale pledoarii de care, categoric, s-a achitat cu atâta succes?

III. Firește, a rezuma o doctrină a fost și a rămas o miză importantă a oricărei posterități filosofice, estetice sau de altă natură. În ciuda faptului că rezumatul nu a beneficiat de un acord total, în ochii posterității (sau ai contemporaneității!) faptul ca atare al rezumării s-a impus. Așa a apărut disciplina cvasiriguroasă a istoriei de specialitate: o istorie a doctrinelor.

Mult mai dificilă pare să fie abordarea unei gândiri non-doctrinare. Care este, în această situație – specială, pentru că este mai rară! – modul de procedură? Cum poate fi abordată o gândire care nu expune o doctrină și care se constituie din reflecții marginale, dictate mai curând de aleatoriul unor sugestii care nu se supun controlului, aleatorii în rațiunea și rezultatele lor, nu întâmplător surprinzătoare? Un autor precum Kierkegaard, mai degrabă non-doctrinar și uzurpator de doctrină decât amator? Dar Cioran?

Deoarece gândirea lor este de o asemenea natură, orice tentativă de extragere a generalității, de vorbire în contul acesteia, riscă să o falsifice. Rămâne că vorbirea despre o astfel de gândire trebuie să urmeze forma acesteia.

IV. Atunci când își adună într-un dosar(!) lucrurile pe care le admiră (aici ar trebui un alt semn de exclamare – !), Emil Cioran vorbește cu totul surprinzător (dar poate fi și invers!) despre oameni. Nu despre idei, despre istorie, evenimente, atitudini sau altceva. Pur și simplu, despre oameni.

Un astfel de lucru poate fi, cum am spus, surprinzător, pentru că exercițiul de admirație cu greu se poate orienta către un subiect care adună în sine întregul neant al lumii, dublat, în plus, de conștiința de sine ca una despre neant.

De altă parte, așa ceva nu surprinde pentru că nu subiectul în constituția lui efemeră, fizică sau psihică este admirat, ci reușita expresiei.

În rest, ideile, istoria, un lucru sau altul, reușite ale acesteia, toate țin de acel lot al Ecclesiastului, dezavuate, *deșertăciune și suflare de vânt*.

*

Dintre toate speciile de literatură, Cioran preferă biografiile, memoriile, povestea vieții. De regulă, cu excepția celor care privesc filosofii și filosofia... Și acestea însă, cu rezerva că nu duc în altă parte. *Să devorezi biografie după biografie ca să te convingi și mai bine de zădărnicia oricărei făptuiri, a oricărui destin*⁷.

Îl pasionează gândirea reacționară, exponenții acesteia. Cei care, mai degrabă, se opun istoriei și optimismului generat de aceasta, de proiecte,

⁷ *Ibidem*, p. 125.

imagini, adevăr. Cei care, mai degrabă, trag istoria în urmă, sceptici și rezervați în privința oricărei idei, a oricărui avans către iluzie și promisiune.

Saint-Simon, Joseph de Maistre, Valery, Beckett, Saint-John Perse, Mircea Eliade, Borges sau Weininger, întreaga galerie a celor care neavând șansa de a fi eroi, au fost anti-eroi, piese de un rang secund în imaginea acelor care au pictat un alt tablou al lumii.

*

Dacă expresia contează atât de mult – felul în care un lucru este spus –, este limpede în ce direcție trebuie privit: literatura este expertul, nu filosofia. Toate poveștile literaturii sunt unele și aceleași. Numărul acestora este redus. O poveste de iubire rămâne o poveste de iubire, aproape indiferent de epocă și timp. Felul în care se spune însă diferă, iar de acest fel ține tot farmecul, toată arta – expresia este totul. *Nou e până la urmă timbrul, tonul, nota, ceea ce fiecare aduce pornind de la intensitatea experienței sale*⁸.

Riscul în literatură nu ține atât de poveste, cât de stil, dar, după cum se știe, *stilul e omul*.

*

*Să-ți înșiri în vorbe însăși ființa, să povestești și să te povestești*⁹. Iată că terenul literar se schimbă. De unde terenul literar predilect: lumea, era dominator, acum este abandonat. În locul lui se propune însăși ființa celui care povestește, cu nimic mai prejos decât cealaltă ființă: a lumii.

*Pornim la drum lung, spre marginile eului meu*¹⁰. Altfel nu se poate: *nu pot vorbi decât despre ceea ce simt*¹¹.

*

Ce se poate întâmpla între marginile acestui nou ținut, *între limitele eului meu*? Este un astfel de ținut suficient de larg și de abundent în întâmplări încât să suplinească și să compenseze cu adevărat fauna celeilalte lumi, a lumii adevărate, pline de istorie și evenimente, în care se moare și se trăiește, în care se exersează critica cerului și indignarea pământului?

*N-ar trebui să scriem niciodată despre nimeni*¹² cu excepția decât despre noi înșine – iată legiferarea pe care o aduce Cioran în materie de literatură.

*Important este să-ți tragi seva din propriile adâncuri*¹³. Eul acesta, noi înșine, pentru a se constitui în putere de literatură, condiția prealabilă înainte de acceptarea sa în calitate de substituit sau veritabil obiect literar, subiect valid al

⁸ Emil Cioran, în Gabriel Liiceanu, *Apocalipsa după Cioran, Itinerariile unei vieți*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 81.

⁹ Emil Cioran, *Mărturisiri și anateme*, ed. cit., p. 115.

¹⁰ *Ibidem*, p. 75.

¹¹ *Ibidem*, p. 13.

¹² *Ibidem*, p. 128.

¹³ Idem, *Sfârtecure*, București, Editura Humanitas, p. 49.

acesteia, este: instituirea diferențelor, varietatea întâmplărilor. Pe tărâmul său trebuie să fie posibile tot atâtea întâmplări, la rigoare mult mai multe, decât pe tărâmul obișnuit al lumii. Istoria Eului este mai bogată decât istoria lumii, altfel nicio literatură a acestuia nu este posibilă.

*Viața este aventură...*¹⁴. Iar *interesul pentru biografii, cel mai puțin plicticos dintre genurile îndoielnice*¹⁵. Întâmplările, aventurile, peripețiile sunt la fel de bine posibile și în lumea eului, iar acesta nu este deloc mai sărac în astfel de posibilități.

*

O sintagmă care nu s-a impus: **aventuri intelectuale**. Autorul unui astfel de gen: cu totul altul. Se poate însă merge până acolo încât să se poată pretinde romanul? Roman de aventuri intelectuale, de aventuri spirituale... Evident, schimbarea este de anvergură: nicio privire nu mai vine acum să certifice aventura. Tărâmurile Eului sunt invizibile, iar aventurile intelectuale, aventuri spirituale, înseamnă cu totul altceva decât aventuri pe mare, în junglă sau aventuri la Polul Nord...

*

De aici, poate, dificultățile pe care le întâmpină orice încercare de analiză a lui Cioran: de la inadecvarea de mijloace.

*

În lumea Gulagului, povestește Varlam Șalamov¹⁶, cel mai bine o duceau povestașii, cei care știau să povestească. Ei aveau trecere în lumea blatarilor, a hoților și tuturor înfractorilor de drept comun. Nu „cincizecișioptii” – deținuții politici – din rândul cărora făceau parte intelectuali de toate speciile: ingineri, profesori, ideologi etc. – ci, pur și simplu, cei care erau în stare să povestească sau să inventeze.

Dacă Emil Cioran ar fi rămas în țară și ar fi ajuns – ceea ce este aproape o certitudine! – în închisorile comuniste, ar fi avut o șansă în plus: știa să povestească!

*

În rest, a întreba în privința posterității lui Cioran este un non-sens, o întrebare cu totul anapoda. Ce fel de posteritate este de găsit celui care nu a mizat pe timp, știut fiind că posteritatea este eternitatea imediată, scoaterea morții și a limitelor din circuit?

¹⁴ *Ibidem*, p. 7.

¹⁵ *Ibidem*, p. 14.

¹⁶ Varlam Șalamov, *Povestiri din Kolîma*, Iași, Editura Polirom, 2015.

ADVOCATUS DIABOLI*(Résumé)*

La difficulté de la réception d'Emil Cioran consiste, selon l'auteur, dans l'exclusivisme d'un point de vue assumé d'une manière radicale. Cioran, a-t-il vraiment partagé une telle perspective? Peu importe la réponse, car la cohérence propre à cet acte, l'exclusion de toute alternative, a rendu Emil Cioran le représentant livresque d'une manière de penser toute à fait originale!

Mots-clefs: philosophie, Cioran, Dieu, diable, radicalisme.